

Irena Motow

Rodzinne uwarunkowania przestępczości nieletnich dziewcząt

Pedagogika Rodziny 4/4, 127-140

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Irena Motow

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

Rodzinne uwarunkowania przestępczości nieletnich dziewcząt

Family conditioning of juvenile girls' delinquency

Abstract: Objective. The work shows the situational conditioning of the families of delinquent girls from the Youth Detention Centre and Juvenile Shelter in Zawiercie. The assumption was made that the families were the catalysts for the delinquent behaviours.

Method. The research was based on analyses of documents, diagnostic survey, and sentence completion test designed for the research purposes

Results and conclusions. To confirm the research thesis, the following family conditions were taken into account: parents' education, family structure, social and housing conditions, conflicts and criminal offences in a family. A relatively low level of parents' education was observed, which resulted in frequent unemployment. Almost all the girls were raised in families with an impaired family structure and poor financial conditions. Delinquent behaviours of the girls were initiated by family conflicts and criminal offences of the family members.

Content and quantity analysis allows for supporting the thesis that in 95 percent of cases of juvenile delinquents from the Detention Centre in Zawiercie, it was the families who were the catalysts for the delinquent behaviours of the juvenile girls.

Key-words: crime, juvenile delinquent, family conditioning, parents' education, family structure, social and housing conditions, conflicts.

Wstęp

O przestępczości nieletnich dowiadujemy się prawie każdego dnia z różnych doniesień medialnych. Statystyki policyjne wskazują nieznaczny spadek ogólnej przestępczości nieletnich (2003-1 466 643; 2012-1 119 803), natomiast niepokojący jest fakt, że w przypadku popełnienia przez nieletnich czynów karalnych, obserwujemy

znaczny wzrost (2003-63 239; 2012-94 186). [statystyka.policja.pl] Nie ulega wątpliwości, że wśród nieletnich sprawców popełnianych przestępstw dominują chłopcy, lecz zjawiskiem charakterystycznym ostatnich lat, jest to, że wzrasta liczba przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu popełnianych przez nieletnie dziewczęta [Biel 2009, ss. 68 i nast.]. W każdym doniesieniu medialnym o popełnieniu czynu przestępczego przez nieletnie osoby, podkreślane jest, że problemy przestępczej młodzieży należy analizować w szerokim kontekście życia społecznego, ponieważ w rozwoju przestępczości istotne są trzy zmienne: makrospołeczne, psychospołeczne i biopsychiczne [Malewska, Peyre 1973, s. 9].

Przestępstwo jest czynem dokonany przez człowieka, zabronionym pod groźbą kary w świetle obowiązującego prawa w czasie jego popełnienia. Jest czynem społecznie szkodliwym. Pojęcie przestępstwa odnosi się do czynów jednostki, natomiast termin przestępczość w kryminologii jest ujmowany, jako zjawisko społeczne, które charakteryzuje masowość występowania, regularność, struktura i dynamika oraz dająca się przewidzieć częstotliwość [Błachut, Gaberle, Krajewski 2001, s. 19]. Przestępczość jako zjawisko społeczne stanowi zagrożenie – na terytorium występowania – dla porządku prawnego, publicznego i bezpieczeństwa ludzi. Przestępczość nieletnich jest pojęciem prawnym i kryminologicznym. Wyjaśnienie kwestii terminologicznych związanych z pojęciem przestępczości nieletnich znajdujemy w Kodeksie Karnym (art.1§1 i 3 k.k., art.10§1 i 2 k.k.) [Dz.U.1997, nr 88] i Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich (art.1§1 pkt1, 2 i 3; art.2; art.4§1). [Dz.U.1982, nr 35]

Przestępczość kobiet

Przestępczość kobiet przez wiele lat była zagadnieniem pomijanym na gruncie badań kryminologicznych. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy, był niewielki udział kobiet w działalności przestępczej. Wzrost dynamiki przestępczości kobiet w tym nieletnich dziewcząt spowodował, że zjawisko to opisywane jest coraz częściej. Od końca XIX wieku zaczęto formułować teorie wyjaśniające etiologię przestępczości kobiet. Początkowo, badania ukierunkowano na czynniki natury biologicznej i psychicznej. Zapoczątkowała je teoria biologicznego determinizmu, stworzona przez C. Lombroso. Po II wojnie światowej, zwłaszcza w drugiej połowie XX wieku, poszukiwania źródeł przestępczości kobiet poszerzono o uwarunkowania społeczne. Wraz z ożywieniem ruchu feministycznego od lat 70 dwudziestego wieku kształtuje się kryminologia feministyczna, sytuująca kobietę w trzech obszarach badawczych: społecznym, ekonomicznym i politycznym [Cabalski 2013, ss. 27–85; Biel 2009, ss. 79–192; Woźniakowaska–Fajst 2010, ss. 98–203].

W literaturze przedmiotu zmierzającej do wyjaśnienia mechanizmu angażowania się nieletnich w działalność przestępczą, dominują doniesienia dotyczące płci męskiej. Zachowania antyspołeczne i aspołeczne dziewcząt są traktowane jako mniej szkodliwe. Tymczasem z doniesień sądowych dotyczących orzeczeń środków wychowawczych lub poprawczych wynika, że przyrost spraw wobec dziewczyn (przy ogólnie niższej liczbie postępowań w porównaniu do chłopców) jest bardziej dynamiczny niż u chłopców [Klaus 2009, s. 135]. W tym kontekście można założyć, że dziewczęta coraz bardziej doskonałą lub przejmując od chłopców różne formy zachowań przestępczych.

Celem prezentowanych badań było zdiagnozowanie, czy rodzina była katalizatorem zachowań przestępczych nieletnich dziewcząt z zakładu poprawczego i jakie uwarunkowania rodzinne przyczyniły się do tego. Założono, że rodziny nieletnich odegrały znaczącą rolę w genezie przestępczości nieletnich. W badaniach posłużono się analizą dokumentów nieletnich, sondażem diagnostycznym oraz testem niedokończonych zdań ułożonych dla potrzeb badania.

Przestępstwa najczęściej popełniane przez nieletnie dziewczęta

Przestępczość przeciwko mieniu. Mienie jako kategoria prawa cywilnego zostało zdefiniowane w art. 44 kodeksu cywilnego „mieniem jest własność i inne prawa majątkowe” [www.prawnik24.pl]. Jest to przestępczość, do której zalicza się kradzież, kradzież z włamaniem, rozbój, kradzież rozbójniczą, wymuszenie rozbójnicze, przywłaszczenie, nadużycie telefonu, oszustwo, oszustwo komputerowe, niszczenie lub uszkodzenie mienia, zabór cudzego pojazdu mechanicznego w celu krótkotrwałego użycia, kradzież leśną, paserstwo. W przestępczości dziewcząt dominują kradzieże, stanowiące około 70 % ogółu czynów popełnianych przez nieletnie. W większości dokonywane są w supermarketach [Woźniakowska-Fajst 2010, ss. 280 i nast.]. Potwierdzeniem tej tezy są doniesienia badawcze S. Cudaka [2007, s. 74], który analizując rozmiar przestępczości nieletnich dziewcząt z regionu śląskiego wskazał, że w przeciągu jednego roku (od 2004 do 2005) nastąpił wzrost tego rodzaju przestępstw o 2,9%. Według K. Biela [Biel 2009, s. 301], najczęściej popełnianym przestępstwem przez nieletnie z placówek resocjalizacyjnych była kradzież (46,9%) telefonów komórkowych, pieniędzy, kosmetyków, biżuterii itp. W tej kategorii należy też podkreślić wysoki wskaźnik procentowy rozboju(34,4%).

Przestępstwa gwałtowne przeciwko życiu i zdrowiu – w hierarchii wartości chronionych przez prawo karne ochrona życia i zdrowia jest nadrzędna. W Kodeksie Karnym, ustawodawca do tego rodzaju przestępstw kwalifikuje zabójstwo (art. 148 k.k.), uszkodzenie ciała (art. 156–157 k.k.), bójkę lub pobicie (art. 158–159 k.k.). K. Biel analizując dynamikę wzrostu popełniania tego rodzaju czynów przestępczych od 1985 r. do 2004 zauważył ponad dwudziestopięciokrotny wskaźnik wzrostu. Najwięcej przestępstw tej kategorii popełniały nieletnie uczestnicząc w bójkach i pobiciach (26,6%) Mimo, że ogólna liczba orzeczeń sądowych wobec dziewcząt – w przypadku popełnienia czynów karalnych tej kategorii – nie jest wysoka, to może budzić niepokój nasilenie zachowań dewiacyjnych dziewcząt, zwłaszcza pod względem brutalności i agresywności.

Przestępstwa przeciwko wolności – w tej kategorii Kodeks Karny (art. 189–193) opisuje następujące przestępstwa: pozbawienie wolności, groźba karalna, zmuszanie, zabieg leczniczy oraz naruszenie miru domowego. W odniesieniu do nieletnich dziewcząt, niepokojący wskaźnik zanotowano w przypadku groźby karalnej (32,8%).

Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności – w Kodeksie Karnym (art. 212–217 k.k.) to zniesławienie, znieważenie, naruszenie nietykalności cielesnej. Wysoki wskaźnik procentowy zanotowano w przypadku znieważenia(14,1%) oraz nietykalności cielesnej(10,9%).

Rodzina jako katalizator przestępczości

Omawianie zagadnień dotyczących rodziny jest zawsze trudne. W przypadku badań nad rodzinami dysfunkcyjnymi czy patologicznymi, poprzez interdyscyplinarność zagadnienia badania takie są niezwykle problematyczne. Liczne opracowania z tego obszaru badawczego ujmują rodzinę, nie jako punkt docelowy prowadzonych badań, lecz jako obiekt, poprzez który badane są różne zjawiska dysfunkcyjne czy patologiczne towarzyszące rodzinie.

Przystępując do opracowania niniejszego zagadnienia przyjęto podobne założenie, zakładając, że o przestępczości nieletnich dziewcząt w dużej mierze decydują uwarunkowania rodzinne. Dodatkowym komponentem, odgrywającym znaczącą rolę przy takiej argumentacji w podejściu do interpretacji zjawiska, była własna opinia autora, wynikająca z wieloletniej praktyki resocjalizacyjnej. Argumentów na takie postrzeganie problemu dostarczają opracowania naukowe, dyskusje społeczne i polityczne, tworzone i ciągle nowelizowane akty prawne, wreszcie szum medialny, jakiego doświadczamy w każdym przypadku pojawienia się doniesienia o niewłaściwym funkcjonowaniu rodziny.

Refleksja nad rodziną trwa od zawsze. Termin „rodzina” stosowany jest w języku potocznym, w życiu społecznym oraz w różnych dziedzinach naukowych. Potocznie definiuje się ją jako parę małżeńską posiadającą dzieci. W literaturze rodzina definiowana jest z wielu perspektyw. Z. Tyszka [1976, s. 74] przyjmując kryterium więzi wewnętrznych w grupie i więzi zewnętrznych w obszarze kultury, traktuje rodzinę „jako zbiorowość ludzi powiązanych ze sobą więzią małżeństwa, pokrewieństwa, powinowactwa lub adopcji”. Określona struktura, funkcje i zadania rodziny wskazują na jej instytucjonalny, opiekuńczy i wychowawczy charakter. W interpretacji teologicznej, wynikającej z założeń filozofii chrześcijańskiej, rodzina jest zjawiskiem naturalnym uwarunkowanym przez sam fakt istnienia człowieka, a kościół katolicki wyznacza ją „jako [...] podstawowe miejsce wychowania młodego pokolenia” [Nowak 2011, s. 4]. Podobnie rodzinę traktują teorie ekologiczne i kulturowe. Ewolucja modelu rodziny tradycyjnej oraz wielość współczesnych form życia rodzinnego, z jednej strony niosą za sobą rozwój poszczególnych członków rodziny, z drugiej stanowią zagrożenie dla ich rozwoju.

W starożytnych koncepcjach państwa, rozważania filozofów nad rodziną sięgają okresu Platona (427–347 p.n.e.) i Arystotelesa (348–322 p.n.e.). Platon, formułując ideę państwa doskonałego, funkcje rodziny (związku kobiety i mężczyzny) ograniczył do prokreacyjnej, powierzając wychowanie narodzonego dziecka odpowiednim instytucjom państwowym. Dla Arystotelesa [1953, ss. 265–268], rodzina to podstawowa organizacja społeczna, która zaspokaja główne, codzienne potrzeby ludzkie i w której panują trzy rodzaje związków między ludźmi – pana i niewolnika, męża i żony oraz ojca i dzieci. W swoich poglądach o wychowaniu, wiele uwagi poświęcał profilaktyce demoralizacji młodzieży, podkreślając jednocześnie, że państwo dążąc do posiadania dobrych obywateli „musi najpierw zająć się małżeństwami”.

Wszystkie definicje rodziny zwracają uwagę na jej ogromną wartość w systemie jednostkowym i społecznym. Wiedza potoczna dostarcza nam szereg przysłów i mądrości życiowych o korelacjach między członkami rodziny: „niedaleko pada jabłko od jabłoni” czy „z jednego drzewa krzyż i łopata”. Badania CBOS [2008, s. 2] po-

twierdzą, że w Polsce rodzina jest niezbędnym czynnikiem gwarantującym szczęście (92% wskazań), a 78 % badanych wskazało, że szczęście rodzinne jest najważniejszą wartością w ich życiu. Postrzegana jest jako podstawowe i jednocześnie pierwotne środowisko wychowawczo-opiekuńcze oraz socjalizacyjne dziecka. Rodzina stawia dziecku pierwsze wymagania i wskazuje, jak należy dostosowywać się do tych wymagań [Namowicz 1968, s. 50] Źle realizowana funkcja socjalizacyjno-wychowawcza pociąga za sobą niedostosowanie społeczne dzieci.

Rodzinę, jako katalizatora przestępczości nieletnich postrzegano od dawna. [Batavia 1958; Czapów 1968; Kryczka 1962; Zakrzewski 1957; Strzębosz 1965; Żabczyńska 1974; Han-Ilgiewicz 1966] Badaniami obejmowano głównie nieletnich chłopców. Środowisko nieletnich dziewcząt, które popełniły przestępstwo badała I. Budrewicz [1997, s. 175]. Stwierdziła między innymi, że patologie istniejące w rodzinach, zaburzenia struktury rodzinnej, słaba więź uczuciowa i emocjonalna rodziców z dziećmi oraz niewłaściwe postawy wychowawcze rodziców sprzyjają przestępczości nieletnich. H. Cudak [2011, 2012] wielokrotnie zwracał uwagę na istotność przekazu dysfunkcyjnego i patologicznego wzorca zachowań rodziców w środowisku rodzinnym oraz niskiej kultury pedagogicznej rodziców w procesie wychowania. Bezrefleksyjnym zachowaniom dysfunkcyjnym i patologicznym sprzyjają niskie wykształcenie rodziców i bezrobocie. Badania K. Biela [Biel 2009, ss. 327 i nast.] wskazują wysoki wskaźnik przestępczości rodziców badanych dziewcząt. W prawie połowie rodzin, ojciec nieletniej miał konflikt z prawem. Czynnikiem rzutującym na stosowanie przemocy przez dziewczęta, jest jej doświadczanie w domu rodzinnym. Stała obecność przemocy w rodzinie wpływa nie tylko na rozwój dziecka, ale pozwala na adaptację dziecka do przemocy. Oprócz doświadczania przemocy, dzieci zapamiętują okoliczności jej stosowania, emocje, jakie towarzyszyły tym czynom oraz konsekwencje jej stosowania [Dzieduszyński 2007, ss. 99–111]. Zarówno dziewczęta, jak i chłopcy będący ofiarami przemocy w domu rodzinnym, charakteryzują się stosunkowo wysokim poziomem agresji. U takich dzieci w późniejszym życiu może pojawić się tendencja do sięgania po przemoc i w konsekwencji może doprowadzić do popełnienia przestępstwa w rozumieniu prawa.

Zarys metodologii badawczej i wyniki badań

Podstawowym problemem podjętych badań, była próba odpowiedzi na pytanie:

Jakie uwarunkowania sytuacyjne w rodzinach zdeterminowały je do popełnienia przestępstw? Literatura przedmiotu [Gierowski 2009; Cudak 1998; Nowak 2011; Biel 2009] oraz uzyskane na podstawie akt osobowych dane, pozwoliły na wyodrębnienie następujących zmiennych, które zostały wzięte pod uwagę: poziom wykształcenia rodziców i ich sytuacja zawodowa, struktura rodziny, warunki socjalno-bytowe, częstotliwość konfliktów i zjawisko przestępczości w rodzinie. W badaniach (fragment wyników zostanie zaprezentowany poniżej) posłużono się analizą dokumentów nieletnich, sondażem diagnostycznym oraz testem niedokończonych zdań ułożonych dla potrzeb badania. W badaniu wzięło udział 107 wychowanek Zakładu Poprawczego i Schroniska dla Nieletnich w Zawierciu (średnia wieku 17,6 lat). 90% z nich, to dziewczęta wychowujące się w miastach. Pozostałą grupę stanowią dziew-

częta wychowywane na wsi(10%). Powodem umieszczenia w zakładzie poprawczym najczęściej były przestępstwa przeciwko mieniu(52%),przeciwko wolności (10%), przeciwko czci i nietykalności(29%). 9% stanowiły inne zachowania potraktowane przez sąd jako demoralizujące, jak wulgarnie zachowanie się w stosunku do wychowawców domu dziecka, w którym zamieszkiwały przed pobytem w zakładzie, wagary i ucieczki z domu. 65% dziewcząt było karanych wcześniej.

Obraz rodziny na podstawie testu niedokończonych zdań opracowanego na potrzeby badania

Badanie testem miało na celu wstępne zilustrowanie wizerunku rodzin. Dla potrzeb opracowania zostaną zaprezentowane te wyniki, które dotyczą tylko rodziny. Udzielone odpowiedzi zostały podzielone na pozytywne i negatywne. W pierwszym zdaniu „Moi rodzice często...” odpowiedzi pozytywne stanowią 29% wpisów: rozmawiają, mówią, że mnie kochają, martwią się o mnie, są nadopiekuńczy. W odpowiedziach zakwalifikowanych jako negatywne (63%) dominują wpisy: biją się, piją, kłócą się, przebywają poza domem, są nienormalni, nie opiekują się mną. 8% nie wypełniło tego zdania. Odpowiedzi na drugie zdanie „Denerwuję się, gdy rodzice...” rozkładają się następująco:59% badanych udzieliło odpowiedzi zakwalifikowanej jako negatywne: kłócą się, biją, krzyczą na mnie, kłamią, nie opiekują się moim rodzeństwem, obwiniają mnie za wszystko. 25% odpowiedzi dotyczą bardziej badanych niż ich rodzin: zakazują mi, karzą robić coś, czego nie chcę, narzucają mi. 16% badanych dziewcząt nie dokończyło tego zdania. Kolejne zdania dotyczyły matki i ojca. Wypowiedzi w zdaniu „Moja mama rzadko...” w 82% zostały zakwalifikowane jako negatywne: interesuje się mną, odpuszcza sobie spożywanie alkoholu, chwali mnie, mówi, że mnie kocha, przytula mnie. Odpowiedzi, które wskazują na pozytywne postawy przejawiane przez matki to zaledwie16% wpisów: krzyczy, że mną się kłóci, ma zły humor. 2% to wypowiedzi neutralne, np. wychodzi z domu, płacze. W zdaniu: „Mój ojciec...” 84% to odpowiedzi negatywne: pije, jest złym człowiekiem, jest do „dupy”, jest patologiczny, jest agresywny, jest alkoholikiem. 13% wypowiedzi pozytywnych; fajny gość, jest spoko, kiedy nie pije, jest super, jest opiekuńczy, ale teraz przebywa w areszcie. 3% to wypowiedzi neutralne np. jest daleko. W zdaniu podsumowującym wypowiedzi dziewcząt: „Chciałabym by rodzina, którą w przyszłości założę...” zaledwie 5%badanych udzieliło odpowiedzi zakwalifikowanej jako pozytywna. Należą do nich: była taka jak moja, była podobna do mojej, była taka jak ta. 36% wpisów uznano za negatywne: nie była taka jak moja, nie była patologiczna jak moja, była normalna i nie taka jak moja, była lepsza niż moja. Przeważająca liczba wpisów(59%),to odpowiedzi neutralne np. była szczęśliwa, była kochająca, była porządna itp.

Analiza treściowa i ilościowa zaprezentowanych wypowiedzi dziewcząt dowodzi, że ich rodziny w większości są wieloprotymowe. Potwierdzenie takiego stanu rzecz znajdujemy w aktach osobowych wychowanek. 95 % respondentek wychowywało się w rodzinach niewydolnych wychowawczo, w których rodzice nadużywali alkoholu, nie pracowali, stale się kłócili, nie opiekowali się dziećmi. Negatywne doświadczenia dzieci wyniesione z tak funkcjonujących rodzin, niosą za sobą szereg kryzysów patologicznych, z którymi nie potrafią się uporać, ponieważ nikt ich tego nie uczył. Zaledwie 5% rodzin badanych dziewcząt uznano za prawidłowo funkcjonujące. Przyto-

czone wcześniej przykłady z literatury przedmiotu wskazują, że wychowanie w takich rodzinach często warunkuje niedostosowanie społeczne, zachowania dewiacyjne i przestępczość.

Poziom wykształcenia rodziców i pozycja zawodowa

Według terminologii Roberta K. Mertona – rodzina jest „najważniejszym pasem transmisyjnym” służącym przekazywaniu wzorców kulturowych swoim dzieciom. Determinują go wiedza i posiadane przez rodziców umiejętności wychowawcze, które najczęściej zdobywane są poprzez kształcenie.

Tabela 1. Poziom wykształcenia rodziców badanych dziewcząt

Rodzice		Matka	Ojciec
Wykształcenie Rodziców			
Wyższe	2,5%	2%	3%
Policealne	2,5%	4%	1%
Średnie	27%	21%	33
Zawodowe	36%	40%	32%
Podstawowe	32%	33%	31%

Źródło: Badania własne.

Jak wynika z przedstawionych danych (tabela 1) można stwierdzić, że rodzice nieletnich legitymowali się w przeważającej większości wykształceniem zawodowym (36%) i podstawowym (32%). Liczną grupę stanowili rodzice ze średnim wykształceniem (27%). Na podstawie analizy treściowej uzyskanych wyników oraz informacji zawartych w aktach osobowych można zauważyć, że osoby z wykształceniem podstawowym i zawodowym tworzą grupę bezrobotnych oraz pracowników fizycznych nisko opłacanych. Ojcowie nieletnich dziewcząt, to w większości (47%) robotnicy trudniący się w branżach budowlanych, wykonujący takie zawody jak, murarz, elektryk, dekarz, pomocnik murarza, ślusarz, spawacz. 26% dziewcząt podało, że ojciec nie pracuje, 13% nie posiada żadnych informacji o ojcu. 14% nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie. W przypadku matek, to 34% stanowią osoby bezrobotne, 21% wykonuje zawód ekspedientki, 14 % sprzątaczk, 7% krawcowej, 5% przebywa na rencie. W 19% badanych dziewcząt napisano „Nie znam zawodu matki”

Przytoczona literatura, dostarcza szereg przykładów, że niskie wykształcenie rodziców, negatywna atmosfera domowa, zaburzenia lękowe depresje, nerwice wpływają niekorzystnie na rozwój dziecka, poziom ich aspiracji edukacyjnych i wykazują związek z nasileniem przestępczej działalności.

Struktura rodziny

K. Biel [2009] i H. Cudak [1998] zwracają uwagę na istnienie związku między zaburzeniami w strukturze rodziny a niedostosowaniem społecznym dzieci oraz występowaniem przestępczości. Struktura rodziny w dużej mierze wyznacza realiza-

cję funkcji rodziny, które możemy określić jako układ zadań i skutki związane z ich wykonywaniem. Pod pojęciem struktury rodziny należy rozumieć: stan osobowy rodziny, stan liczebny i stosunki prawno-społeczne łączące członków rodziny oraz więzi osobiste między nimi [Tyszka 1997, s. 697] Dane uzyskano na podstawie analizy teczek akt osobowych i wyników ankiety.

Tabela 2. Struktura rodziny

Struktura rodziny		Analiza na podst.	
		Teczek akt osobowych	Wyników ankiety
Pełna harmonijna		8%	14%
Pełna konfliktowa		19%	13%
Niepełna z powodu śmierci rodzica	Śmierć ojca (pozostanie z matką)	18%	18%
	Śmierć matki (pozostanie z ojcem)	11%	11%
Niepełna z powodu rozwodu	Pozostanie z matką	16%	16%
	Pozostanie z ojcem	4%	4%
Zrekonstruowana	Ponowne małżeństwo matki (życie z ojczymem)	4%	4%
	Ponowne małżeństwo ojca (życie z macochą)	2%	2%
Konkubinat (niezalegalizowany związek)		15%	15%
Zastępcza (krewni)/instytucja wychowująca		3%	3%
Razem:		100	100

Źródło: Badania własne.

Na podstawie analizy akt osobowych wynika, że tylko 8% dziewcząt pochodzi z rodziny pełnej harmonijnej. Według wypowiedzi dziewcząt, rodziny pełne harmonijne stanowią 14%. Przyczyną rozbieżności może być tendencja do idealizowania własnych rodzin, jaką wielokrotnie obserwowano w praktyce. Rozwój i kształtowanie osobowości pozostałych badanych (92%) następował w rodzinach o zaburzonej strukturze, bądź niezalegalizowanych związków. Wyniki badań wskazują, że jednym z determinantów niedostosowania społecznego, co w konsekwencji zakończyło się popełnieniem przestępstwa, była wadliwa struktura rodziny. W dokumentacji dziewcząt zamieszczono szereg danych, wskazujących na zaburzenia w realizacji podstawowych zadań rodziny wpływających na kształtowanie osobowości. Przede wszystkim występowały zakłócenia takich funkcji rodziny, jak: opiekuńczo-zabezpieczającej, kontrolnej, emocjonalno-ekspresyjnej i socjalizacyjnej. W oparciu o powyższe informacje można przyjąć, iż warunki życia i rozwoju nieletnich dziewcząt z Zakładu Poprawczego w Zawierciu były niekorzystne. Same badane wskazały, że wychowywane były w rodzinach o nieprawidłowej strukturze, co determinowało rozliczne, subiektywne utrudnienia przystosowawcze.

Warunki socjalno bytowe

Istotnymi czynnikami zaburzeń przystosowania dzieci i młodzieży są także złe warunki socjalno-bytowe rodziny. Towarzyszą im, ograniczenia zainteresowań, prymi-

tywizm potrzeb i niska stopa życiowa rodziny. Niezaspokojenie potrzeb socjalno-bytowych wiąże się w wadliwą realizacją funkcji materialno-ekonomicznej i opiekuńczo-zabezpieczającej w rodzinie. Po uwzględnieniu różnorodnych wskaźników dotyczących uwarunkowań socjalno-bytowych rodzin, takich jak: źródła utrzymania rodzin, rodzaj mieszkania, liczba pomieszczeń, wyposażenie mieszkań, przyjęto następujące kryteria warunków socjalno-bytowych:

1. Warunki socjalno-bytowe badanych bardzo dobre. Przeciętne zagęszczenie w mieszkaniu – 1 osoba na izbę. Badana miała własny pokój. Mieszkanie wyposażone w sanitariaty, bieżącą wodę (ciepłą i zimną) z centralnym ogrzewaniem. Wyposażenie w sprzęt o wysokim standardzie (video, telefon, samochód, meble, sprzęt RTV, antena satelitarna, itp.). Nie występowały trudności finansowe.
2. Warunki dobre. Przeciętne zagęszczenie od 1 do 2 osób na izbę. Badana posiadała własny pokój (bądź dzieliła go z rodzeństwem). Mieszkanie wyposażone w bieżącą wodę (ciepła i zimna), sanitariaty, centralne ogrzewanie. Wyposażenie w meble i podstawowy sprzęt. Warunki finansowe wystarczające na zaspokojenie potrzeb bytowych (ubranie, wyżywienie).
3. Warunki średnie. Przeciętne zagęszczenie od 2 do 3 osób na jedną izbę. Badana ma własne miejsce w domu, lecz śpi z rodzeństwem. Woda bieżąca zimna, sanitariaty (wspólne z innymi lokatorami), brak łazienki, ogrzewanie węglowe. Mieszkanie wyposażone w podstawowy sprzęt. Trudności finansowe, sporadyczne występowanie o zapomogi.
4. Warunki złe. Duże zagęszczenie członków rodziny na jedną izbę – od 3 do 6 mieszkańców. Brak wody bieżącej i sanitariatów. Brak podstawowych sprzętów (łódówka, pralka). Częste występowanie o zasiłki okresowe, zapomogi i inne świadczenia socjalne z opieki społecznej.

Po zastosowaniu powyższych kryteriów, na podstawie analizy dokumentów nieletnich, i ich subiektywnych wypowiedzi ustalono, że sytuacja materialna przedstawia się niekorzystnie.

Tabela 3. Ocena warunków socjalno-bytowych w badanych rodzinach

Warunki socjalno-bytowe	Na podstawie:	
	akt osobowych nieletnich	opinii nieletnich
1. Bardzo dobre	6%	11%
2. Dobre	8%	24%
3. Przeciętne – średnie	44%	36%
4. Złe	42%	29%
Razem	100%	100%

Źródło: Badania własne.

Wyniki badań wskazują, iż dziewczęta wychowywały się w trudnych warunkach socjalno-bytowych. Chociaż i w tym przypadku pojawiły się rozbieżności między danymi, to i tak najczęściej dziewcząt wychowywanych było w warunkach przeciętnie-średnich i złych. Były to rodziny żyjące niemal w ubóstwie (niski dochód przypadający na jedną osobę w rodzinie potwierdza ten stan). Niejednokrotnie ubiegały się

o zasiłki z ośrodków pomocy społecznej. Przyczynami determinującymi niezaspokojenie potrzeb socjalno-bytowych badanych, bądź częściowe ich zaspokojenie na przeciętnym poziomie było:, alkoholizowanie się rodziców, ich niezaradność życiowa, choroby, niskie zarobki i bezrobocie, które wiązały się z brakiem wykształcenia.

Częstotliwość konfliktów w rodzinach a zachowanie nieletnich

Analizując akta wychowanek dostrzeżono, że w bardzo wielu przypadkach atmosfera rodzinna była przesiąknięta konfliktami i przemocą wynikającą przede wszystkim z nadużywania używek.

Tabela 4. Częstotliwość konfliktów w rodzinach a zachowanie dziewcząt

Częstotliwość konfliktów	Konflikty – opinie dziewcząt		Zachowania w trakcie konfliktu – opinie dziewcząt	
	Przejawy konfliktów w rodzinie	%	Przejawy zachowań dziewcząt	%
Kilka razy w tygodniu	Wyzwiska, bójki, szarpanie za ubranie i za włosy, rzucanie krzesłem, butelką po piwie, rodzice nie odzywali się do czasu aż się napili	18	Odczuwam bunt, wstyd, uciekam ze szkoły, uciekam z domu, płaczę, kradnę na złość, przepraszam rodziców, wyzywam rodziców tak jak oni mnie, szukam łatwego zarobku, naiwniaków, zarabiam sprzedając kradzione rzeczy, kradnę kosmetyki w Hebe, Rossmanie, kupuję alkohol lub piwo dla rodziców, często piję z rodzicami	18
Raz w tygodniu	Bójki, wyzwiska, szarpanie, bicie po twarzy, ucieczka mamy z domu, spanie na klatce schodowej, ucieczka do sąsiadki	19	Jestem agresywna, przezywam, biję się szarpie za włosy, krzyczę, podkładam nogę, uciekam z domu i ze szkoły, wstydę się, wałęsam się po mieście, galeriach, daję czadu na dyskotecę, ostrożnie ćpam i piję w pustostanach i w parku, kradnę i sprzedaję kosmetyki, ciuchy, papierosy.	19
Kilka razy w miesiącu	Wyzwiska, szarpanie, przypalanie, bicie po twarzy i głowie	28	Wyzywam rodziców, przepraszam rodziców, kupuję wino by się pogodzili, unikam pobytu w domu, uciekam do babci, uciekam do sąsiadki, jestem zła i agresywna, dzwonię do „psów”, lubię się najarać i opić się.	28
Raz w miesiącu	Wyzwiska, bicie po twarzy, rzucanie kubkami i butelkami.	27	Przepraszam rodziców, wstydę się rodziców, unikam pobytu w domu, wałęsam się po sklepach, kradnę, piję alkohol.	27
Konflikty są bardzo rzadko	Rodzice są raczej zgodni, nie odzywają się do siebie	8	Boję się, że będzie rozwód, błagam by się pogodzili, wychodzę z domu	8

Źródło: Badania własne.

Wyniki wskazują, że w rodzinach dziewcząt konflikty występowały bardzo często. Według opinii 18% badanych w ich rodzinach kilka razy w tygodniu dochodziło do konfliktów gwałtownych i nasyconych przemocą. 19% badanych przyznało, że konflikty występowały raz w tygodniu. Dziewczęta w obawie przed przemocą uciekały z domu i przez dłuższy czas przebywały poza domem rodzinnym. W żadnym badanym przypadku, dziewczęta nie poszukiwały pomocy wśród nauczycieli, ale uciekały ze szkoły i starały się organizować sobie życie w grupie rówieśników o podobnych problemach. W przypadkach, gdy do konfliktów dochodziło kilka razy w miesiącu lub raz w miesiącu, dziewczęta najczęściej opuszczały dom rodzinny na czas konfliktu, przepraszały rodziców, kradły po to, by sprzedać kradzioną rzecz. Tylko w 8 % rodzin, sytuacje konfliktowe zdarzały się bardzo rzadko.

Tabela 5. Zjawisko przestępczości w rodzinach

Przestępczość członków w badanych rodzinach	Na podstawie:	
	akt osobowych nieletnich	opinii nieletnich
Ojciec	36%	42%
Matka	12%	8%
Rodzeństwo	25%	27%
Ojciec i rodzeństwo	7%	9 %
Matka i rodzeństwo	4%	2%
Bez kontaktu z przestępczością	16%	12%
Razem	100%	100%

Źródło: Badania własne.

Analiza dokumentów nieletnich przebywających w Zakładzie Poprawczym i Schronisku dla Nieletnich w Zawierciu oraz subiektywne opinie i wypowiedzi dziewcząt wykazują, że w ich rodzinach, zjawisko przestępczości występowało w ponad 80% badanych przypadków. Często kumulujące się z alkoholizmem, brakiem pracy lub z przemocą stosowaną wobec członków rodziny. Przestępczość w rodzinie najczęściej dotyczyła ojców (tabela 5) oraz rodzeństwa. Bez kontaktu z przestępczością w rodzinie było 16% dziewcząt (na podstawie akt osobowych), 12% na podstawie opinii dziewcząt.

Dzieci żyjąc w destruktywnej subkulturze, o niskim poziomie moralno-kulturalnym, przyjmując negatywne, determinujące wzorce i postawy od własnych, łamiących prawo rodziców, myślą podstawowe, tak ważne w istocie socjalizacji normy moralne, jak: „nie kradnij” i „kradnij”. Należy zaznaczyć, że zachowania przestępcze członków rodzin nieletnich, często decydowały o izolacji społecznej dziewcząt w najbliższym środowisku. Szykanowanie w otoczeniu, obrzucanie ich przezwiskami i porównaniami typu: „uważaj, bo to złodziejska rodzina” lub „jej ojciec i brat siedzą” w znacznym stopniu utrudniały im nawiązywanie kontaktów towarzyskich i akceptację w środowisku.

Podsumowanie

Celem prezentowanych badań było ukazanie, że rodziny nieletnich dziewcząt z Zakładu Poprawczego w Zawierciu były katalizatorem ich zachowań przestępczych. Realizując założenie badawcze, skoncentrowano się na następujących uwarunkowaniach sytuacyjnych w rodzinach: wykształcenie, struktura rodziny, warunki socjalno-bytowe, konflikty oraz występowanie przestępczości w rodzinie. Zaprezentowane wyniki pozwalają na wyciągnięcie następujących wniosków:

- w porównaniu do wyników E. Żabczyńskiej [1974, s. 54] poziom wykształcenia wśród rodziców nieletnich znacznie wzrósł. Większość rodziców posiada wykształcenie zawodowe i podstawowe. Należy podkreślić, że zgodnie z obserwowaną – po transformacji ustrojowej tendencją podwyższania wykształcenia – liczną grupę stanowią rodzice ze średnim wykształceniem. Bezpośredni związek z wykształceniem ma pozycja zawodowa. W tym przypadku nie zaobserwowano zmian. Nadal rodzice nieletnich najczęściej wykonują zawody robotnicze, głównie w branży budowlanej i handlowej. Niski poziom wykształcenia rodziców sprawia, że nie potrafią oni pomóc swoim dzieciom w nauce, nie doceniają wartości wykształcenia [Klaus 2009, s. 234].
- niezwykle istotny jest fakt, że ponad 80% dziewcząt wychowywało się w rodzinach o zaburzonej strukturze. Porównując z wynikami E. Żabczyńskiej [1974, s. 56], obserwujemy niepokojący wzrost. Analizując realizację podstawowych zależności w rodzinach, wspomnieć należy również o niekorzystnych okolicznościach rozwoju nieletnich w takich strukturach rodzinnych, a mianowicie: przebywanie w pogotowiach opiekuńczych, policyjnych izb dziecka, ośrodkach wychowawczych, ucieczki, czyny przestępcze, destruktywne zachowania członków rodzin, przyznanie władzy kuratora, ograniczanie władzy rodzicielskiej.
- zdecydowana większość badanych wychowywała się w trudnych warunkach socjalno-bytowych. Dziewczeta niejednokrotnie czuły się pokrzywdzone, rozgoryczone złą sytuacją materialną rodziny. Nie godząc się z takim stanem rzeczy wyzwały w sobie negatywne reakcje, ułatwiające im zdobywanie pieniędzy w sposób nieakceptowany społecznie, kradzieże żywności, odzieży w sklepach i inne przestępstwa.
- konflikty rodzinne, ich częstotliwość i przebieg, w dużej mierze inicjowały niedostosowanie społeczne i zachowania patologiczne dziewcząt. Wzrastając w atmosferze stałego napięcia i przemocy, przeżywając kłótnie i nieporozumienia rodziców, stawały się lękliwe i traciły radość życia. Przesiąknięte pesymizmem i nieufnością w stosunku do wszystkich dorosłych, kierowały się w działaniu własnymi zasadami i normami, często patologicznymi. Nie poszukiwały pomocy w szkołach. Swoje potrzeby próbowały zaspokoić w akceptującym je środowisku rówieśników z podobnymi problemami.
- większość dziewcząt we własnych rodzinach zetknęło się z przestępczością. Wychowując się w takich środowiskach, dziewczeta poprzez mechanizm naśladownictwa i identyfikację z wzorami przestępczych zachowań w rodzinie, przejmowały podobne postawy, współtworząc w rodzinach swoisty klimat podkultury przestępczej. Wyniki badań potwierdziły powszechnie obowiązującą te-

zę, że najwięcej przestępstw popełniają dzieci z rodzin, w których występuje zjawisko przestępczości.

Według badań, większość rodzin nieletnich z Zakładu Poprawczego i Schroniska dla Nieletnich w Zawierciu nie funkcjonuje prawidłowo. Negatywne doświadczenia dziewcząt wyniesione z tak funkcjonujących rodzin, niosą za sobą szereg kryzysów patologicznych, z którymi nie potrafią się uporać, ponieważ nikt ich tego nie uczył. Zaledwie 5% rodzin badanych dziewcząt uznano za prawidłowo funkcjonujące. Możemy zatem przyjąć, że rodziny nieletnich spełniały funkcje katalizatora przestępczości. Przytoczone wcześniej przykłady z literatury przedmiotu wskazują, że wychowanie w takich rodzinach często warunkuje niedostosowanie społeczne, zachowania dewiacyjne i przestępczość. Na taki kurs ku przestępczości wskazywała A. Kossowska [1982, s. 291] w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku.

Bibliografia:

- Arystoteles (1959), *Polityka* (przekład L. Piotrowicz), Ossolineum, Wrocław.
- Batawia S. (1958), *Proces społecznego wykołajania się nieletnich*, PWN, Warszawa.
- Biel K. (2009), *Przestępczość dziewcząt. Rodzaje i uwarunkowania*, WSF-P Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K. (2001), *Kryminologia*, Arche, Gdańsk.
- Budrewicz I. (1997), *Środowiskowe uwarunkowania zachowań przestępczych nieletnich dziewcząt*, Wydawnictwo WSP, Bydgoszcz.
- Cabalski M. (2013), *Kobiety jako sprawczynie przestępstw i gwałtów przemocy*, „Próbka”, nr 3.
- Cudak H. (1998), *Funkcjonowanie rodziny a nieprzystosowanie społeczne dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo WSP, Kielce.
- Cudak H. (2011), *Dysfunkcje rodziny i jej zagrożenia*, „Pedagogika Rodziny”, nr 1(2).
- Cudak H. (2012), *Kultura pedagogiczna rodziców jako ważny czynnik readaptacji społecznej rodziny i dziecka*, w: Motow I. (red), *Readaptacja społeczna nieletnich w Polsce po transformacji ustrojowej*, Oficyna Wydawnicza KONIKA, Częstochowa.
- Cudak S. (2007), *Rozmiary i przejawy przestępczości dziewcząt*, w: Pospiszyl I., Szczepanik R. (red.), *Zachowania dewiacyjne dziewcząt i kobiet*, Wydawnictwo WSHE, Łódź.
- Czapów Cz. (1968), *Rodzina a wychowanie*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
- Dzieduszyński P. (2007), *Nasilenie skłonności agresywnych i lęku oraz obraz własnej osoby u młodzieży z doświadczeniem przemocy w rodzinie*, w: Pospiszyl I., Szczepanik R. (red), *Zachowania dewiacyjne dziewcząt i kobiet*. Wydawnictwo WSHE, Łódź.
- Gierowski J.K. (2009), *Relacje między płcią psychologiczną a agresywnością na tle czynników ryzyka przemocy u nieletnich dziewcząt i chłopców*, w: Gulla B., Wysocka-Pleczyk M. (red): *Przestępczość nieletnich*. Wydawnictwo UJ, Kraków.
- Han-Ilgiewicz N. (1966), *Więź rodzinna w aspekcie pedagogiki specjalnej*, PWN, Warszawa.
- Klaus W. (2009), *Dziecko przed sądem. Wymiar sprawiedliwości wobec przestępczości młodszych nieletnich*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.

- Kryczka P. (1962), *Rodzina a problem wykołajenia i reedukacji nieletnich w Lublinie*, „Studia Socjologiczne”, nr 3.
- Kossowska A. (1982), *Rodziny wieloproblemowe – charakterystyka 222 rodzin z dzielnicy Praga-Północ*, „Archiwum Kryminologii”, t.VIII-IX.
- Kryczka P. (1962), Malewska H., Peyre V.(1973), *Przestępczość nieletnich, uwarunkowania społeczno ekonomiczne*, PWN, Warszawa.
- Namowicz H. (1968), *Losy życiowe nieletnich przestępców. Psychologiczne badania nad prognozą kryminologiczną*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa.
- Nowak M. (2011), *Rodzina w kryzysie. Studium resocjalizacyjne*, PWN, Warszawa.
- Strzembosz A. (1965), *Nieletni przestępcy i ich środowiska rodzinne a zagadnienie alkoholizmu*, „Walka z Alkoholizmem”, nr 3-4.
- Sitarczyk M. (2009), *Ojciec w percepcji nieletnich sprawców przestępstw*, w: Gulla B., Wysocka-Pleczyk M. (red.), *Przestępczość nieletnich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Tyszka Z. (1976), *Socjologia rodziny*, PWN, Warszawa.
- Tyszka Z. (1997), *Rodziny współczesne w Polsce*, w: Pomykało W. (red), *Encyklopedia Pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 *Kodeks karny*, w: Dziennik Ustaw 1997r. nr 88, poz. 553.
- Ustawa z dnia 26 października 1982r. *O postępowaniu w sprawach nieletnich*, w: Dziennik Ustaw 1982r. nr 35 poz. 228, z póź. zm.
- Woźniakowska-Fajst D. (2010), *Nieletnie, niebezpieczne, niegrzeczne, niegroźne*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Zakrzewski P. (1957), *Problem domu rodzinnego w etiologii przestępczości nieletnich*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego-Prawo”, nr 4.
- Żabczyńska E. (1974), *Przestępczość dzieci a szkoła i dom*, WSiP, Warszawa.

Źródła internetowe:

- Przestępczość nieletnich w latach 1990–2012*, www.statystyka.policja.pl, dostęp 18 lipca 2014.
- Informator prawny*, www.prawnik24.pl, dostęp 21 lipca 2014.
- Nie ma jak rodzina* (2008), Komunikat z badań CBOS, www.cbos.pl, dostęp 16 lipca 2014.